

Bostancı (Th. Mc Lean, *The Military Costume of Turkey*) ve Bostancıbaşı (Gastallan *Histori Tahtureks*)

larından seçilerek sağlanır, özellikle Bostanlı Poturoğulları'nın çocukları tercih edilirdi. Topkapı Sarayı'nın dış hizmetlilerinden olan bostancıların başlıca görevleri saraya ait bağ ve bahçelerle padişaha mahsus kayıklarda çalışmaktır. Ancak bunlar saraya ait her işte kullanılabilirlerdi. Bostancıların saray içinde çalışanlarına "gilmânân-ı bağçe-i hâssa", dışarıda olup da saraya mahsus bağ ve bahçelerde hizmet edenlerine ise "gilmânân-ı bostâniyân" denilirdi. İstanbul dışında Edirne'de de bir bostancı ocağı vardı. Bursa, Gelibolu, hatta Amasya gibi padişahlara mahsus bağ ve bostanların olduğu yerlerde de bostancılar bulunurdu.

Topkapı Sarayı bostancıları yirmi bölükten meydana geliyordu. Bu bölüklerin her birinde on dört ile kırk dokuz arasında nefer bulunurdu. XVI. yüzyıl sonlarında has bahçe neferlerinin mevcudu 645, öteki bostancıların sayısı ise 971 kişi kadardı. Bu rakamlar zamanla azalıp çoğalmıştır. Saray dışındaki bostancılar "usta" denilen reislerin nezaretinde yirmi, otuz, hatta 100'er kişilik cemaatler oluşturulardı. Bu ustalar aynı zamanda bulundukları yerin inzibat âmiri durumundaydılar.

Saray dışı bir hizmete çıkarılan bostancılar ya kapıkulu süvariliğine veya Tersane Ocağı'na verilirlerdi. Bu çıkışlarda kendilerine "silâh-bahâ" adıyla bir miktar para ile birer at ihsan edilirdi. Bostancılar gerektiğinde sefere de giderlerdi.

Bostancıların en büyük âmiri bostancıbaşıydı. Bostancıbaşı İstanbul'un başta Boğaziçi ve Adalar olmak üzere önemli bir kısmının asayişinden sorumluydu. Padişahın bindiği kayığın dümenini o tutar, görevli bostancılar kürek çekerd. Önemli bir görevi de genellikle saray içinde olmak üzere idam cezasına mahkûm kimselerin infazını yapmaktır. Hükümdardan sonra sarayda sakal bırakma hakkına sahip tek kişi bostancıbaşıydı. Bostancıbaşılarda Boğaziçi ile Haliç'te mevcut yalıların tamamını ihtiva eden defterler bulunurdu. Onun izni olmadan hiçbir yerde yalı yapılamazdı. Hep saraydan yetişen ve tayin edilen bostancıbaşılar dış hizmete genellikle sancak beyi olarak çıkarlar, bazan da ya kapıcıbaşı veya beylerbeyi olurlardı. Vezîriâzamlığa kadar yükselen bostancıbaşılar bile vardı.

Bostancı hasekilerinin mevcudu 300 kişiydi. Bunların altmış kadını padişaha muhafızlık ederdi. Bostancılar kethüdâsı bostancıbaşının yardımcısıydı. XVII. yüzyıl başına kadar bu zat genellikle bostancıbaşılığa aday kişiydi. Ancak daha sonra bu makama haseki ağa tayin edilir olmuştur. Bostancıbaşının hükümet nezdinde temsilcisi bostancılar odabaşısı olup devamlı sadrazamlık sarayında bulunurdu. Hamlacılık Bostancı Ocağı'nın küçük bir rütbesi olup hamlacılar hassa kayıklarında hizmet ederlerdi. Bunların âmirine hamlacıbaşı denirdi.

Bostancılara her yıl birer kaput verilir, bostancı neferleri başlarına "barata" denilen bir serpuş giyerlerdi. Öteki Kapıkulu ocakları mensupları gibi bunlar da maaşlarını üç ayda bir alırlardı.

İkinci derecedeki Edirne Bostancı Ocağı İstanbul'dakinden tamamen ayrı ve idarece müstakildi. Mevcudu az olan bu ocak on bölük kadardı. Edirne bostancıları da oradaki has bahçelere bakarlar ve şehirde asayişini temin ederlerdi.

Öteki Kapıkulu ocaklarına göre padişaha karşı daha sadık ve güvenilir olan bostancılar 1703'teki hariç isyan hareketlerine pek karışmamışlardır. Bu sadakatlerinden dolayı I. Mahmud devrinde açılan mühendishâneye ilk öğrenciler bu ocaaktan alınmış, aynı şekilde III. Selim'in kurduğu Nizâm-ı Cedid de bu ocağa bağlanmıştır. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından sonra İstanbul'un asayiş ve inzibatı yeni kurulan Asâkir-i Mansûre'ye havale edilince Bostancı Ocağı'nın varlığına gerek duyulmamış, aynı tarihte bu ocak da ilga edilmiştir. Ancak bu ilga keyfiyeti öteki ocaklarındaki gi-

bi değil, yapılan bazı ıslahatlar ve çıkarılan yeni bir kanunnâme ile ocağa yön verilmek şeklinde olmuştur. Bir kısım bostancılardan kurulan tâlimli hassa askerleri daha sonraki Hassa Ordusu'nun ve bugünkü Birinci Ordu'nun temelini teşkil etmiştir. Edirne'deki ocak ise tamamen lağvedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Emimâme Mecmuası, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3360; *Kitâb-ı Müstetâb* (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1974, s. 7-8; Rycout, s. 41; J. Thevenot, *Travels into the Levant*, London 1687, s. 25; d'Ohsson, *Tableau général*, III, 287-288; *Eyyûbî Efendi Kânunnâmesi*, İÜ Ktp., TV, nr. 734, vr. 3^b; Subhi, *Târih*, s. 127; Esad Efendi, *Teşrifât-ı Kadîme*, İstanbul 1979, s. 60; Lutfi, *Târih*, I, 200; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-vukûât*, İstanbul 1327, I, 146; *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye*, I, 916-920; Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 18; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, s. 466-467, 478-480; a.mlf., "Bostancı", *İA*, II, 736-738; Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", *VD*, IV (1958), s. 152; Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselsi", *TD*, sy. 33 (1983), s. 43; a.mlf., "Hassa Ordusunun Temeli: Mu'allem Bostaniyân-ı Hâssa Ocağı, Kuruluşu ve Teşkilâtı", a.e., sy. 34 (1984), s. 351.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

BOSTANCIBAŞI

(bk. BOSTANCI).

BOSTANCIBAŞI KÖPRÜSÜ

İstanbul Bostancı'da
XVI. yüzyıla ait köprü.

Bostancı deresi Osmanlı idaresi sırasında şehrin sınırını teşkil ediyor, Anadolu'ya uzanan en önemli sefer ve kervan yolu bu noktadan başlıyordu. Devletin başşehirinin giriş çıkışları bostancıbaşının kontrolünde olduğundan burada bir de bostancı derbendi (karakol) kurulmuştu. XIX. yüzyılın ortalarına kadar Anadolu'dan İstanbul'a gelenler incelemeden geçirilir ve şehre girecek olanlarda "mürur tezkiresi" aranırdı. Böyle kontrol merkezleri Küçükçekmece Köprüsü ile Göksu deresinin başında da vardı. Bostancıbaşı Köprüsü'nün yanına bir karakolhâneneden başka bir çeşme ile bir de namazgâh yapılmış ve bunları gölgelermeleri için sonradan her biri birer ulu ağaç olan fidanlar dikilmişti. Çeşmenin kitâbesinde köprünün adı Cîsr-i Derbend olarak geçmektedir. Eski Şam-Bağdat yolu üzerinde önemli bir menzil yeri olan Bostancıbaşı Köprüsü'nün çevresi de sefer sırasında ikmal malzemesinin top-

Bostancıbaşı Köprüsü - Bostancı / İstanbul

landığı bir yerdi. 1730 tarihlerine ait bir belge, köprübaşındaki araziden nelerin ne miktarda toplandığını gösterir.

Silâhtar Fındıklılı Mehmed Ağa'nın bildirdiğine göre 1121 yılı Cemâziyelâhîrinde (Ağustos 1709) vuku bulan şiddetli bir fırtınada yağın yağmur ve dolu neticesinde taşan dere, köprü'nün yıkılmasına sebep olmuş, sonra sadrazamlığa yükselen Bostancı Hacı Halil Ağa yeniden ve daha güzel olarak yaptırmıştır.

Küçüklüğüne rağmen güzel yapısıyla dikkati çeken Bostancıbaşı Köprüsü, nedense bazı yabancı seyyahların yazdığı rehberlerde bir Roma eseri olarak gösterilmiştir. Halbuki böyle bir iddianın yanlışlığı ve köprü'nün temelinden itibaren bir Türk eseri olduğu mimarisinden açıkça bellidir. Mimarisi bakımından tam Türk klasik devri üslûbunda bir yapı olan köprü'nün ortasında kitâbe köşkü bulunmaktadır. Kitâbenin çok önceleri bilinmeyen bir sebepten yerinden çıkarıldığı veya düşüp kaybolduğu anlaşılmaktadır. Hüseyin Ayvansarayî'nin *Mecmûa-i Tevârîh* adlı eserinde, "Bostancıbaşı Köprüsü kurb-i kartal, İhsan Ağa hayrâtıdır. Târîh-i köprü: Hayr-ı İhsân 930" (vr. 146^a) şeklinde kaydedilen bilgi, önceleri bir tarih kitâbesinin bulunduğunu ve yaptırının da İhsan Ağa adında bir kişi olduğunu açık şekilde göstermektedir. 930 (1523-24) tarihi Kanûnî Sultan Süleyman'ın (1520-1566) saltanatının ilk yıllarına aittir. Buradan, halk arasında dolaşan, köprü'nün Mimar Sinan tarafından yapıldığı yolundaki söylentinin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Ayvansarayî'nin bu açık notu karşısında köprü'nün III. Murad (1574-1595) ve III. Mehmed (1595-1603) devirleri bostancıbaşılarından Ferhat Ağa tarafından yaptırıldığı yolundaki bilgiyi de şüphe ile karşılamak gerekir.

Bostancıbaşı Köprüsü, âbidevî Türk köprü mimarisinin İstanbul içindeki tek

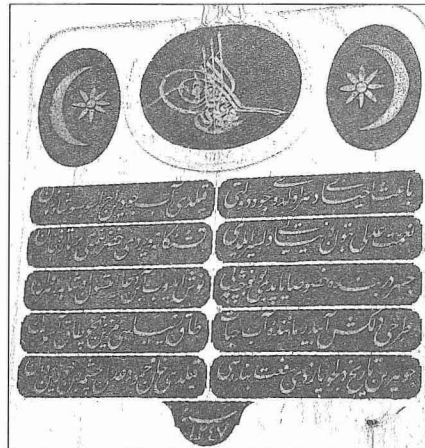
örneğidir. Tamamen kesme taştan inşa edilen üç gözlü köprü'nün ortası yüksektir ve bu kısmın menba tarafında mihrap biçiminde kitâbe köşkü bulunur. Dışarıdaki konsollara oturan köşkün kitâbe yeri boşluğunun üstü, son tamirde kötü bir biçimde yapılan tomurcuklu bir taçla süslenmiştir. İki başında, tepeleğinde kavuk biçiminde birer topuz bulunan ikişerden dört baba vardır (biri şimdi noksandır). Köprü'nün iki yanında 50 cm. yüksekliğinde taştan korkuluklar bulunur. 37,50 m. uzunluğunda ve 6 m. genişliğinde olan köprü'nün orta göz açıklığı 6,40 m., yan gözlerinin açıklığı ise 4 metredir. Bunların her üçü de sivri kemerli olup orta gözün iki yanında mahmuzlar (sel yaran) vardır. Mahmuzlardan menba tarafındakiler üçgen, manşap tarafındakiler beşgen şeklindedir.

Bütün Osmanlı devri boyunca Anadolu üzerinden doğuya veya güneydoğuya giden kervanlarla orduların üzerinden geçtiği bu tarihî köprü, Evliya Çelebi'nin yazdığına göre 1651'de kanlı bir olaya sahne olmuştur. Melek Ahmed Paşa'nın sadâreti sırasında Anadolu'da ayaklanan Celâliîler Kara Abdullah Paşa tarafından mağlûp edilip esir alınanlar İstanbul'a getirilirken tam Bostancıbaşı Köprüsü'nün önünde sadrazamdan, ele geçirilen âsilerin derhal idam edilmesi için emir gelmiştir. Fakat Abdullah Paşa'nın adamları âsilerin canlarının başışlanması rica ederek, "Bir alay mal-dan, rızıktan ve ırzdan ayrılmış garîbû'di-yâr, bî-dâr mahlûk-ı Hudâ'yı kırdırmayız, der-i devlete götürürüz; ümîddir ki her biri birer takrîb ile halâs ola" demişler ve bunun üzerine esirlerden bazıları çevredeki bostanlar içine saklanmış, birçoğu da kıyafetleri değiştirilerek serbest bırakılmışlardır. Bu arada Evliya Çelebi de serdara rica ederek altı

kişiyi âzat ettirmiştir. Fakat ayaklanmanın elebaşlarından Dasnik Emirze (Mirza) ile Hanîfî Halife ve kırk kadar adamları köprü'nün yanında idam edilerek başları İstanbul'a götürülmüş, gövdeleri ise köprübaşında gömülmüştür. 1950'lere doğru yaptığımız araştırmada, Bostancıbaşı Köprüsü'nün Anadolu tarafındaki ucunda birkaç mezar taşı bulunduğunu, fakat kasaplar çarşısı yapılrken bu taşların sökülerek buradan götürüldüğünü öğrendik; yalnız dükkânlarından birinin bodrumunda yuvarlak büyük bir mezar taşının durduğunu tesbit ettik. Üzerinde yazı bulunmayan bu taşın belki de sadece bir ayak taşı olduğu düşünülebilir; ancak yine de bunun Evliya Çelebi'nin bahsettiği köprübaşına gömülen âsilere ait olduğu kesindir.

Eskiden beri İstanbul'un belediye sınırı tam bu köprü'nün ortasından geçer. Motorlu vasıtaların çoğalması ile bu tarihî köprüde tahripier başlamış, kamyonların çarpması sonucu önce iki uçtaki babalar devrilmiş, arkasından 1970'e doğru da yine bir kamyon tarafından kitâbe köşkü ile bitişindeki korkuluklar bütünüyle yıkılmıştır. Daha sonra korkuluklar ve kitâbe köşkü aslına tamamen uygun biçimde olmasa da yeniden yapılmıştır (1976). Fakat bu değerli eser 1987'den itibaren de önce birkaç dükkâna yer açmak bahanesiyle, sonra da arazi kazanmak için yan gözleri tamamen kapatılıp önleri toprakla doldurulurak âdeta görünmez duruma sokulmuştur. Çok yakın zamana kadar hiç bozulmaksızın bütün elemanları ile tamam bir halde gelebilen bu güzel eserin günümüzde bu şekilde tahrip edilmesi esef vericidir.

Köprü'nün Kadıköy tarafındaki ucunda Bostancı polis merkezi olarak kullanılan eski Bostancıbaşı Derbendi 1980'li

Bostancıbaşı Çeşmesi'nin kitâbesi ve namazgâh taşı

yıllarda yıkılıp ortadan kaldırılmıştır. Deniz tarafında bulunan namazgâhın kible taşı da yine arazi kazanmak için kırk yıldır durduğu son yerinden sökülüp geriye alınmıştır. 1247 (1831-32) tarihli uzun bir kitâbesi olan eski çeşmenin yerine Şam Kapı Kethüdâsı Şeref Efendi tarafından yaptırılan yeni menzil çeşmesinin hayvanlara mahsus yalakları ortadan kaldırılmış, 1983'te de burada büyük bir göbek yapılarak çeşme ve namazgâh taşı bunun ortasına konulmuştur. Ancak 1988 yazında bunlar yeniden sökülmüşler ve çeşme, yüzü denize dönük olarak göze hoş görünmeyen bir biçimde yerleştirilmiş, 1938'den beri en azından beş altı defa yeri değiştirilen namazgâh taşı ise ilerideki bir ağacın dibine atılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 276-277; a.e. (haz. Mustafa Nihat Özön), Ankara, ts., s. 124-125; a.e. (haz. Zuhuri Danişman), Ankara 1970, V, s. 161-163; Ayvansarayî, *Mecmûa-i Tevârîh*, s. 426; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 134-135, lv. XCV-XCVI, nr. 80/1-2; Semavi Eyice, "İstanbul Şam-Bağdat Yolu Üzerindeki Mimarî Eserler I. Üsküdar-Bostancıbaşı Güzergâhı", *TD*, XIII (1958), s. 81-110.

SEMAVİ EYİCE

BOSTANZÂDE MEHMED EFENDİ

(ö. 1006/1598)

Osmanlı şeyhülislâmı.

942'de (1535-36) doğdu. Kanûnî devri âlimlerinden Tireli Kazasker Bostan Mustafa Efendi'nin oğludur. Arapzâde Efendi, Kadızâde Efendi ve Gül Hoca Çelebi gibi devrinin bilginlerinden ders gördükten sonra 1556'da mülâzım oldu. Ardından 40 akçe ile Eski İbrâhim Paşa Medresesi müderrisliğine tayin edildi. Daha sonra çeşitli medreselerde, bu arada Sahn-ı Semân, Yavuz Sultan Selim, Süleymaniye ve Edirne Selimiye medreselerinde müderrislik yaptı. 1573 yılında Şam, 1575'te Bursa, kısa bir süre sonra Edirne, 1576'da İstanbul kadılığına tayin edildi. 1577'de Anadolu, 1580'de Rumeli kazaskeri oldu. Kısa bir mâzuliyetten sonra 1583'te Kahire kadılığına getirildi.

1587'de ikinci defa Rumeli kazaskerliğine tayin edildikten sonra Şeyhülislâm Müeyyездâde Abdülkadir Efendi'nin, paranın değerinin düşürülmesiyle çıkan ve tarihlerde Beylerbeyi Vak'ası olarak geçen olaylar sebebiyle azledilmesi üzerine 3 Nisan 1589'da şeyhülislâm oldu.

Ancak üç yıl sonra azledildi. Kaynaklarda azil sebebi olarak Anadolu kazaskeri ve devrin tanınmış şairi Bâkî ile aralarında çıkan bir tartışma gösterilir. Kaynaklarda belirtildiğine göre Bostanzâde, kardeşi İstanbul Kadısı Mustafa Efendi'yi Anadolu kazaskerliğine getirmek için Bâkî aleyhinde bazı kadılara şikâyetler yaptırır. Bâkî de bir divan toplantısında şeyhülislâmı tertipçilik ve insafsızlıkla suçlar. Bu konuşmadan haberdar olan Bostanzâde, Bâkî'nin bazı beyitlerinin küfrü mücip olduğunu, azledilmediği takdirde kendisinin şeyhülislâmlığı bırakıp başka ülkeye gideceğini söyler. Bu durumdan rahatsız olan III. Murad Bostanzâde'yi ve kardeşini azlederek şeyhülislâmlığa Bayramzâde Zeke-riyyâ Efendi'yi getirir.

Azil sebepleri arasında, vakfiyesi gereği İstanbul Sultan Bayezid Medresesi'nde şeyhülislâmların ders vermeleri âdet olduğu halde Bostanzâde'nin bunu uzun süre ihmal edip derse gitmemesi de gösterilmektedir. Bostanzâde azledildikten hemen sonra aynı yıl içinde üçüncü defa Rumeli kazaskerliğine getirilmiş, 11 Temmuz 1593'te de Zekeriyâ Efendi'nin vefatı üzerine yeniden şeyhülislâm olmuştur. Bu ikinci şeyhülislâmlığı vefatına kadar yaklaşık beş yıl sürmüştür. Böylece toplam olarak şeyhülislâmlıkta kaldığı süre yedi yıl, dokuz ay, yirmi sekiz gün tutmaktadır. 24 Şaban 1006'da (1 Nisan 1598) vefat eden Bostanzâde Şehzade Camii avlusunun caddeye bakan tarafına defnedilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde azledildikten sonra ikinci defa şeyhülislâmlığa getirilen ilk kişi Bostanzâde Mehmed Efendi'dir.

Bostanzâde
Mehmed
Efendi'nin
Şehzade Camii
haziresindeki
mezar taşı -
Şehzadebaşı /
İstanbul

Mübârek gecelerde minarelerde kandil yakılması âdeti onun zamanında çıkmış, şeyhülislâmlara düzenli olarak ve muayyen miktarda **arpalık*** verilmesi de yine ilk defa onun şeyhülislâmlığı döneminde gerçekleşmiştir. Bostanzâde III. Mehmed'in takdirini kazanmış, bunun sonucu olarak kendisine otuz **mülâzemet*** kontenjanı tanınmış, daha sonra şeyhülislâmlar için bu uygulama âdet olmuştur.

Devrinin siyasî olayları ile de yakından ilgilenen Bostanzâde Mehmed Efendi, başta Hoca Sâdeddin Efendi olmak üzere birçok tanınmış şahsiyetle ihtilâfa düşmüş bir kimsedir. Nitekim III. Murad'ın cenaze namazını kıldırarak için Sâdeddin Efendi vezîrâzamdan izin almış, ancak geç kaldığından cenaze namazı Bostanzâde tarafından kılınmıştır. Sâdeddin Efendi ve oğulları namazın tekrar kılınması için uğraşmışlarsa da mesele yatıştırılmıştır.

Türkçe ve Arapça şiirler yazan Bostanzâde'nin Kanûnî için yazdığı mersiye çok beğenilmiştir. *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn'i Yenâbiu'l-yakîn fî İhyâi ulûmi'd-dîn* adıyla tercüme etmiş (Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 2574), *Mülteka'l-eb-hur'u* da şerhetmiştir. Ayrıca Koca Mustafa Paşa (Samatya) Hacıkadın caddesinde bugün mevcut olmayan bir de mes-cid yaptırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

Selânikî, *Târih* (İpsirli), bk. İndeks; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 410-413; Solakzâde, *Târih*, s. 620-621; Naimâ, *Târih*, I, 142-144; Hammer (Atâ Bey), VII, 154, 163-164; *Devhatü'l-meşâiyih*, s. 23-24; *Sicill-i Osmânî*, IV, 133; *Osmanlı Müellifleri*, I, 256; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 410-411; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 455-456; a.mlf., *İlmiyye Teşkilâtı*, s. 47, 178, 192, 195, 196; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1962, I, 37; B. Lewis, "Bostanzâde", *El²* (İng.), I, 1279; *TDEA*, I, 458-459.

MEHMET İPSİRLİ

BOSTANZÂDE YAHYÂ EFENDİ

(ö. 1049/1639)

Anadolu ve Rumeli kazaskerliği yapan
Osmanlı âlim ve müellifi.

Aslen Tireli olup XVI ve XVII. yüzyıllarda önemli âlimlerin yetiştiği Bostanzâdeler ailesinden Bostanzâde Mustafa'nın torunu ve Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi'nin oğludur. Doğum tarihi, gençlik ve öğrenim yılları hakkında bilgi bulunmamakta, sadece babasından öğrenim gördüğü ve ilmiye sınıfindaki görevinin ilk yıllarını onun yanında geçirdiği bilinmektedir.